



Сіренко Єлизавета

«ЕФЕКТ ДРАКОНА»: ПОШУКИ МЕТАМОВИ В КОНЦЕРТІ ДЛЯ КОНТРАБАСА З ОРКЕСТРОМ СЕРГІЯ ПІЛЮТИКОВА

Розглянуто поняття метамови, його витоки та реалізація у музичному мистецтві на рівнях жанру, мовлення та формотворення в Концерті для контрабаса з оркестром «Краще замри, коли Дракон співає» українського композитора Сергія Пілютикова.

Ключові слова: метамова, універсальна мова, концерт для контрабаса з оркестром, відкрита форма, дракон, Н. Стець, С. Пілютиков.

У розвитку сучасного музичного мистецтва актуальним стає питання: чи існують універсальні принципи організації музики, спільні для різних історичних періодів? Це питання має проекцію на різні складові процесу формотворення нової музичної мови (звуковисотність, фактура, тембр тощо). В контексті цих питань цікавим є Концерт для контрабаса з оркестром «Краще замри, коли Дракон співає» українського композитора Сергія Пілютикова.

Концерт був написаний на замовлення виконавця – київського контрабасиста Назара Стеця. Але «Дракон» також органічно увійшов у сферу творчих інтересів композитора, пов'язану зі створенням концертів для інструментів, що є «несолюючими» в традиційному уявленні. Завданням композитора було показати віртуозність «малорухомого», на перший погляд, контрабаса. Окрім того, свого роду викликом для С. Пілютикова стало написання Концерту для контрабаса з великим симфонічним оркестром. Складність полягає у налаштуванні звукового балансу, тому в цьому плані «Дракон» є одним з небагатьох творів в такому жанрі.

Образ Дракона інспірований конгломератом різного роду уявлень композитора про цю істоту. Перш за все, це суголосно зі східною



філософією, де Дракон метафорично уособлює стан людини, яка спромоглася здійснити вчинок, що випробовує її можливості. Таким чином, Драконом стає і виконавець, коли замовляє концерт – він кидає виклик самому собі, адже відомо, що цей жанр вимагає демонстрації максимуму музичних та технічних можливостей виконавця. Також композитор згадує, що з дитячих років в нього склалося уявлення про контрабас як інструмент, чиє звучання асоціюється з образом Дракона.

У втіленні ідеї твору композитор прагне ясності та природності, тому він не обмежує себе канонами певного стилю, жанру, форми, техніки. Як свідчить сам С. Пілютиков, він стоїть на засадах створення метамови. Застосування цього поняття, можливо, інспіровано досвідом вивчення ним творчості українського композитора В. Сильвестрова. Однак у його тлумаченні митці виходять з різних позицій. Спільним є розуміння частини «мета-» (від грец. *μετά* — «за», «після», «через», «між»), що вказує на якісно новий рівень розвитку музичної мови. Метамова є одним з явищ лінгвістики, її теорія розробляється у двох напрямках: пошук семантичних та граматичних універсалій [2; 6]. Такі ідеї мають місце також у сфері музичного мистецтва. Певні паралелі з першим напрямком простежуються у концепції В. Сильвестрова, в основі якої лежить ідея розуміння музики «як мови з безкінечно розширеним словником, “слова” якого є надбанням творчих зусиль епох та особистостей» [5, с. 364]. Тобто семантично цілісними та автономними одиницями мовлення стають фрагменти-цитати з творів інших композиторів. Шлях пошуку граматичних універсалій є симптоматичним для сучасної музичної творчості та обумовлений простотою комунікації, яка призводить до глобалізації, уніфікації. Для С. Пілютикова це — поєднання граматичних основ, базису музичної мови (С. Шип) [4], що належать різним стилям і технікам та виявляються спільними.

Органічне поєднання рис мови різних епох виявляється на декількох



рівнях. З одного боку, це – трактовка жанру, який пройшов тривалий шлях трансформації, починаючи з епохи Бароко. Віддаючи дань першому архетипу сольного концерту, композитор залишає тут елемент співтворчості з виконавцем. Це виявляється: в орієнтації при написанні на певного виконавця-індивіда, сприйняття постаті якого впливає на образ, що втілює композитор, та в інтерпретаційній «відкритості» виконання. Окрім того, С. Пілютиков долучає Н. Стеця до імпровізації в Каденції. Однак, з огляду на сучасні тенденції, композитор переставляє акценти з більш масштабних до найменших деталей тексту, зокрема, на артикуляцію. Він запропонував виконавцеві на власний розсуд оформити штрихи у сольній Каденції, зважаючи на всі можливі техніки трактовки інструменту. Таким чином композитор переосмислює давню традицію імпровізації Каденції виконавцем.

Інший рівень існування метамови пов'язаний, власне, з музичним мовленням. В ньому поєднуються (що вже традиційно для сучасної музики) основні принципи певних технік, способів організації музичного матеріалу (дванадцятитоновий лад, серіалізм, сонористика, остинатність), вибіркоче використання яких композитор метафорично називає «загальнолюдським авангардизмом».

Найцікавішим в контексті створення метамови музики є питання процесу формотворення. Композитор відштовхується від співвідношення сольної та оркестрової партій. Адже уособленням людини в стані Дракона в Коцерті є, звичайно, контрабас. А оркестр являє собою ту енергію, що породжує в людині Дракона, який прокидається, розвивається, здійснює певний вчинок і заспокоюється. Тут також своєрідно втілилися східні традиції, адже та енергія, що породжує та поглинає Дракона виражена у вступі та заключенні остинатними «шаманськими» розділами, які побудовані, як *crescendo* у динаміці, нашаруванні фактури за рахунок включення інструментів, ускладнення остинатного патерну в звуковисотній



та ритмічній якості (в сторону подрібнення тривалостей) на початку твору та *diminuendo* – в кінці. Зростання та згасання цієї сили Дракона актуалізує питання існування відкритої форми, яка зумовлена відтворенням одного образу, стану чи навіть події – епізоду з життя, що з'являється на лоні бескінечного буття та щезає в ньому. Але відкритість форми (за структурними ознаками) притаманна і основній частині Концерту. Хоча на слух оманливо ми можемо почути втілення чотирьох типів характерів частин сонатно-симфонічного циклу. Отже, центральна частина концерту побудована як послідовність розділів, в яких експонується, розробляється та доводиться до кульмінації певний музично-тематичний матеріал – композитор назвав цей процес проліферацією, проростанням. Поява кожного наступного розділу пов'язана зі знайденням у процесі розвитку попереднього епізоду цікавої для композитора музичної ідеї, яку він розвиває далі, наче з «чистого аркуша». Тим не менш, поділ на епізоди, розділи є лише умовним, адже за параметром панування певного засобу виразності (фактура, тембри, техніка, звуковисотна стійкість чи нестійкість) виходить ефект «ланцюгового дихання». Його результатом стає своєрідна вільна, єдина форма зі стрибками динаміки (в широкому сенсі), яка за типом побудови є потенційно структурно розімкненою, відкритою.

Програмність задуму твору полягає не тільки у відтворенні образу Дракона, що зазначено в назві, а й у динаміці. Тут йдеться про фабульний тип програмності, використання якого зумовлено тривалою роботою С. Пілютикова у сфері кіномузики. Така наочність історії, що «розповідає» композитор, є також суголосною з його ідеєю щодо написання «демократичної» музики. В цьому аспекті цікавими є вирішення деяких етапів твору. Звертає на себе увагу епізод, несподівану появу якого навіть для себе композитор описує як «чудо». Він побудований як послідовність арпеджованих пасажів у струнних та дерев'яних духових інструментів по звуках тризвуків *c-moll*, *D-dur*, *Es-dur* та *F-dur*, що значно виділяє цей епізод



серед всього тексту за рахунок фактурного та звуковисотного (консонантного!) вирішення. Виявилось, що цей епізод викликає у композитора алюзії на «політ» Дракона, як-то в «Валькіріях» Р. Вагнера, а власне співвідношення аккордів – на мажоро-мінор С. Прокоф'єва. З точки зору втілення ідеї «вчинку Дракона» показовим є генеральна кульмінація твору, яка складається з двох етапів, де поява другого після різкого спаду динаміки пояснюється композитором відкриттям «другого дихання». Таким чином, загальна концепція створення метамови на різних рівнях тексту вплітається в програмний новелістичний задум твору, що скеровує появу неординарних рішень композитора в процесі звуковисотної організації та формотворення.

Підсумовуючи, скажемо, що ідея метамови в Концерті для контрабаса з оркестром С. Пілютикова та в його творчості в цілому має симптоматичне значення для багатьох сучасних композиторів. Її формування відбувається за рахунок поєднання основних принципів всіх існуючих сьогодні систем організації музики, які часто мають спільні засади. Поки що поняття метамови музики залишається в метафоричному значенні. Однак, той факт, що воно частіше звучить з уст композиторів, є поштовхом до вивчення цього явища як музикознавчого питання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Валентин Сильвестров. Дождаться музыки. Лекции – беседы. По материалам встреч, организованных Сергеем Пилютиковым. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2010. 368 с.
2. Вежбицкая А. Семантические универсалии и «примитивное мышление». *Язык. Культура. Познание* / пер. с англ. М. Кронгауз. М.: Русские словари, 1996. с. 291-325.
3. Денисов А. Музыкальный язык: структура и функции. СПб.: Наука, 2003. 207 с.
4. Шип С. Музыкальная речь и язык музыки (теоретическое исследование). Одесса : ОГК им. А. В. Неждановой, 2001. 296 с.
5. СУМПОСІОН: Встречи с Валентином Сильвестровым. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. 408 с.
6. Metalanguage. *Encyclopedia Britannica*: веб-сайт. URL: <https://www.britannica.com/topic/metalanguage> (дата звернення: 12.05.2019).



Елизавета Сиренко. «Эффект дракона»: поиски метаязыка в Концерте для контрабаса с оркестром Сергея Пилютникова. Научный руководитель – кандидат искусствоведения, профессор И. Н. Коханик. Национальная музыкальная академия Украины им. П. И. Чайковского. Рассмотрено понятие метаязыка, его истоки и реализация в музыкальном искусстве на уровнях жанра, речи и формообразования в Концерте для контрабаса с оркестром «Лучше замри, когда поет Дракон» украинского композитора Сергея Пилютникова.

Ключевые слова: метаязык, универсальный язык, концерт для контрабаса с оркестром, открытая форма, дракон, Н. Стець, С. Пилютников.

Sirenko Yelyzaveta. «Dragon effect»: searching a metalanguage in the Serhii Piliutykov's Concert for contrabass and orchestra. Scientific director – Ph. D., professor I. M. Kokhanyk. Petro Tchaikovsky National Music Academy. The concept and the origin of a metalanguage was considered and illustrated at the level of a genre, a speech and a form in the Serhii Piliutykov's Concert for contrabass and orchestra «You better freeze, when Dragon sings».

Keywords: metalanguage, universal language, concert for contrabass and orchestra, open form, dragon, N. Stets, S. Piliutykov.